

Змістовне навантаження кожного з напрямів може відрізнятися залежно від рівня (статусу) конкретного навчального закладу, що провадить систему якості в загальній системі керівництва навчальним закладом. Слід окремо виділити нормативно-правове забезпечення, що здійснюється на загальнодержавному рівні, та організаційно-управлінське забезпечення, що здійснюється безпосередньо на рівні кожного закладу, у межах конкретних повноважень.

Система якості може бути ефективною лише за умови, що вона функціонує одночасно і в тісній взаємодії з усіма видами діяльності, що впливають на якість продукції. Серед них основним виступає маркетинг, який коротко можна охарактеризувати як пошук і вивчення ринків збуту для просування на них послуг навчального закладу.

Радіонова Н. В., докт. філос. н., проф.,
*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна*

РОЛЬ ОСВІТИ У СТРУКТУРУВАННІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ МІСТА (НА МАТЕРІАЛІ СЛОБОЖАНЩИНИ ХІХ СТ.)

Фундаментальна важливість дослідження ролі освіти у структуруванні соціокультурного простору міста, зумовлюється насамперед, процесом глобалізації, що спричинює розгортання одних і згортання інших урбаністичних просторів. Цей простір складається із функціональних просторів (можна виділити економічний, політичний, культурний, освітній, екологічний та ін. функціональні простори), які можуть як ущільнюватися до єдиної цілісності так і розпадатися. Кожен з цих просторів має свою специфічну характеристику, але всі вони є принципово відкритими, впливають один на одного, вступають у протиріччя, відтворюючи культурно-антропологічний статус міста. Акцентуючи увагу на основних структуруючих чинниках глобального міста, слід підкреслити, що глобальне місто виникає не в наслідок специфічного історично обумовленого структурування простору, а вбудовується в глобальну мережу. Зрозуміло, що виникнення та поширення глобального міста торкається не тільки економіки, але й релігії, культури, політики, освіти тощо. Далі, важливу роль відіграє процес урбанізації.

Зауважу, що дев'ятнадцяте століття, виразно показує як освіта, освітній процес, освітній простір впливає на формування нового типу урбанізації. Якщо ми звернемося до аналізу соціальної структури населення міста Харків та його інфраструктури до відкриття університету, то побачимо, що «на початку ХІХ століття абсолютну більшість харків'ян становили селяни – державні (інакше казенні, або військові, обивателі) та поміщицькі. Разом узяті, вони склали понад 7,5 тис. чоловік. Решта – міщани та цехові (більш

ніж 1,5 тис.), купці (трохи більше), дворянство і духовенство (менше 500 чоловік)» [3, с. 1023]. Тож можна визначити, що напередодні відкриття університету Харків, незважаючи на статус губернського центру, був переважно сільським містом, у якому населення займалося сільським господарством, дрібними промислами та торгівлею, а стиль і спосіб життя більшості жителів залишався типово сільським [див. 5]. Однак, це не поширювалося на дворянство, але воно було не значне й за тих умов не могло вплинути на визначення соціальної структури. Професор І. Ф. Тимковський побачивши Харків у 1803 р., писав: «Місто стоїть частково на горі, а частково на місцях низинних біля річки. Воно тільки ще виходить із дикої неосвіченості...» [див. 8, с. 202].

До інших характеристик слід додати санітарно-гігієнічні умови Харкова: повна антисанітарія перетворювала Харків на гніздилище смертельних інфекційних хвороб. На початку ХІХ ст. смертність у місті була вищою від народжуваності. Приїжджі з провінції, оселяючись у Харкові, скоро ставали подібними до місцевих жителів, уражених бідністю та хронічним запаленням очей. Кліматичні та санітарно-гігієнічні умови Харкова виявилися вбивчими передусім для іноземців, що мали, очевидно, дещо інше уявлення про міський побут і спосіб життя [9, с. 44]. В тому, що уявлення іноземних професорів про місто не співпадали з його дійсністю немає нічого дивного, і пояснюється хоча б тим фактом, що всі вони приїздили з західноєвропейських міст, в яких функціонував університет.

Університет має надзвичайно важливе значення для формування як освітнього так і соціального, культурного, політичного і навіть економічного простору. В західних суспільствах самі університети структурують простір, а автономія університету підтверджується тим, що він має свій простір. Тож, можна зробити висновок, що професори-іноземці, які були вихованцями західної культури, свої передуювання про місто Харків сформували на західних зразках освітнього простору, який був і полі, і моноцентричним одночасно, тобто включав мікро- і мегарівні. Приїхавши до Харківського університету у якості викладачів, вони «били на сполох, вважаючи гнилий харківський мікроклімат і антисанітарію основними перешкодами для подальшого розвитку університету» [9, с. 44]. Саме тому й виникла ситуація непорозуміння, коли очікування професорів-іноземців від міста Харкова будувалися на моделі західного університетського міста, а на практиці вони самі повинні були стати активними діячами розбудови міста західного зразка.

Польський історик Л. Яновський вважав, що Харків як місто стояв на той час нижче, ніж сусідні Белгород, Воронеж чи Курськ. Його обличчя довгий час визначали легендарна вулична багнюка, вбивчий клімат як наслідок закоренілої антисанітарії, патріархальний спосіб життя [9, с. 43]. Між тим, як свідчить історик Слобідського краю Д. Багалій: «населення Харкова за ХІХ століття збільшилося у 20 разів, себто на 2000 %» [2, с. 217]. Далі дослідник пише: «Таке величезне число, очевидно, не могло з'явитися від натурального збільшення, і ясно, що у Харків з 20-х років ХІХ ст. йшло

велике переселення народу з інших міст» [2, с. 217].

Для того, щоб визначити особливості структурування соціального простору на Слобожанщині у XIX ст., слід звернутися до спільних історичних координат Харківщини та Сумщини. Заснування і заселення цих міст розгорталося за однією схемою: місто Суми було засноване у 1652 р. та утворився Сумський Слобожанський полк, і відповідно у 1654 р. був заснований Харків та утворився Харківський Слобожанський полк [див. 2, с. 28–35]. Згідно з жалуваними грамотами Слобідським полкам, Сумський мав більш вільготні жалувальні грамоти ніж Харківський. Крім того, вільготні грамоти Сумського полку видавалися на 13 років, а Харківському лише на 10–11 років [див. 2, с. 40]. Наприкінці XVIII ст. місто Суми, поряд з іншими містами Сумського повіту, такими як Глухів, Путивль, Ромни, Кролевець відіграло важливу роль у російсько-українських торгових зв'язках, фактично саме ці міста мали вирішальну роль у встановленні торговельних зв'язків між Лівобережною Україною, Слобідською Україною та центральними районами Росії [7, с. 19]. Відповідь на питання чому структурування соціального простору цих двох міст Слобідської України, які на початок XIX ст. мали тотожну історію створення та рівні можливості економічного і політичного розвитку принципово розходиться у XIX ст. – Суми залишається містом традиційної соціалізації, а Харків стає глобальним містом, можна надати, проаналізувавши культурний вимір освітнього простору.

Варто взяти до уваги, що «освітні реформи царизму другої половини XVIII ст. переслідували важливі для цілісності імперії плани адміністративної та культурної уніфікації нових територій. Тому вони передбачали культурно-соціальну та мовну асиміляцію населення новоприєднаних областей, їхнє злиття з центральними, власне російськими регіонами» [9, с. 11]. Відповідно до домінуючої у російських урядових колах ідеї пріоритетного розвитку системи нижчих і середніх навчальних закладів, в цих регіонах відкривалися школи, народні та парафіяльні училищі. Нижчу освіту діти здобували також у приватних школах. Відкривалися жіночі приватні пансіони, в яких викладали за програмою повітових училищ [див. 1]. У 1767 р., під час виборів до імперської Комісії для складання проекту нового Уложення, сумські депутати вперше висловили ідею заснування нового світського навчального закладу в Сумах, у чому деякі історики краю бачили натяк на університет [9, с. 11]. Незважаючи на те, що сумське дворянство неодноразово виступало за відкриття вищого світського навчального закладу у Сумах [7, с. 94], здійснити цей проект не пощастило. Питання відкриття університету знов постало у 1801 р. На той час делегатами від дворян стали губернський предводитель В. Донець-Захаржевський, сумський поміщик Ф. Куколь-Яснопольський та богодухівський поміщик В. Н. Каразін [див. 9, с. 15]. Фактично В. Н. Каразін, який на той час «зайняв при дворі унікальне становище особистого повіреного імператора, його неофіційного радника та чиновника для особливих доручень» [9, с. 19] і

вирішив долю університету.

Свого часу історики краю Г. П. Данилевський, А. С. Лебедев, Д. І. Багалій доклали чимало зусиль щоб довести, що Харків був саме тим Слобожанським містом, яке могло розраховувати на роль університетського центру. Серед аргументів Д. І. Багалій називав і літературно-просвітницьких гурток О. О. Паліцина на Сумщині. Натомість, сучасник Д. І. Багалія, польський дослідник Л. Янковський переконливо доводив, що ідея відкрити університет у Харкові не може вважатися безпосереднім результатом місцевого культурного життя, оскільки останнє на той час перебувало в стані «глибокої сплячки» [3, с. 38–44].

Нерівномірність і неодночасність процесів суспільного і культурного розвитку сприяє як виникненню регіонів, які залишаються осторонь головного потоку глобалізації, так і тих, які мають упереджений розвиток, що особливо було характерним для ХІХ ст. На думку К. Ясперса, «джерела духовно-інтелектуальної течії лежать переважно у малих товариствах. Кілька осіб – дві, три або чотири... натхненно живуть, обмінюючись спільним, що виливається у нові розуміння товариством однієї справи чи однієї ідеї. Такий дух неявно розвивається серед друзів, утверджується і проявляється у видимих досягненнях, щоб потім, як інтелектуальна течія, перетворитися у суспільне явище» [10, с. 137–138]. Тож, в освітньому просторі Слобожанщини, за теорією К. Ясперса, можна виділити декілька острівних центрів: гурток Паліцина, дворянські маєтки М. Ковалінського, Я. Правицького, М. Каразіна, що виразно демонструють перехід від географічної топоніміки до структурування Слобожанського освітнього простору у вигляді культурних тіл, для яких характерна поліцентричність та формування мікрорівнів освітньої комунікації.

Трансформація освітнього простору на цих рівнях відбувалася у Харківському і Сумському регіонах паралельно, була повільною та мала локальне втілення. З відкриттям Харківського університету ситуація різко змінюється. Харківський регіон з його освітнім центром – містом Харковом – починає прискорено розвиватися. Розвиток Сумського регіону уповільнюється пропорційно до формування на Харківщині освітнього мегапростору. На користь такого пропусцення послугує й той факт, що згідно із відомостями перепису 1773 р. населення міста Суми досягло 9380 осіб [див.7, с. 92], тобто майже скільки ж скільки у Харкові на початок ХІХ ст. [3, с. 1023]. Але, якщо населення Харкова протягом ХІХ ст. збільшилося у 20 разів [2, с. 217], то населення Сум у 1850 р. становило лише 10256 осіб [див.7, с. 92]. Важливо зазначити, що другій половині ХІХ ст. місто Суми лишалось одним із значних центрів торгівлі Слобідської України. Розвиток промисловості й торгівлі відбувався в нерозривному зв'язку з банківським капіталом. Але переважна більшість населення залишалася неписьменною, а перша бібліотека відкривається аж у 1860 році [див.7, с. 94].

Отже, використовуючи сучасну термінологію, можна сказати, що місто Суми у ХІХ ст. було виключене з динаміки глобалізації, а Харків, навпаки,

став привабливим для міграції. Цілком очевидно, що університет як освітній центр породжував культурні та урбаністичні інновації та завдяки філософським ідеям свободи, які були засадничими для самого університету, сприяв структуруванню єдиного освітнього простору, який функціонально можна визначити як регіональний. Тож, можна висунути гіпотезу, що нові глобальні міста будуть структуруватися не тільки за принципом «перевалочного пункту», але й як освітні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Я. В. Частная женская воскресная школа в Харькове и воскресные школы вообще / Я. В. Абрамов. – СПб., 1897. – 123 с.
2. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій [Передмова, коментар В. В. Кравченка]. – Х.: Дельта, 1993. – 256.
3. Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета / по неизданным материалам / Д. И. Багалей. – Харьков: Тип. и лит. Зильберга, 1894. – Т.1 – 1204 с.
4. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / В. Гумбольдт // Ідея Університету: Антологія [Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалік, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька]. – Львів: Літопис, 2002. – С. 25 – 33.
5. Долгорукий И. М. Славны бубны за горами, или путешествие мое кое-куда 1810 г. / И.М. Долгорукий // Чтения в имп. О-ве истории и древностей российских при Моск. ун-те, 1869. – Кн. 2. – №4–5, разд.2. – С. 50–53.
6. Дятлов В. О. Несподівана першість, або До питання про передісторію заснування Харківського університету / В. О. Дятлов, О. Б. Коваленко // Древности. – 1995. – С. 88 – 90.
7. Історія міст і сіл УРСР: В 26-ти томах. Сумська область. Інститут історії Академії наук УРСР. – К., 1973. – 696 с.
8. Лавровский Н. Василий Назарович Каразин и открытие Харьковского университета / Н. Лавровский // Журнал Министерства народного просвещения. – 1872. – № 2. – С. 188 – 224.
9. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельніков, Б.П. Зайцев та ін. – Х.: Фоліо, 2004. – 750 с.
10. Ясперс К. Ідея Університету / К. Ясперс // Ідея Університету: Антологія [Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалік, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька]. – Львів: Літопис, 2002. – С. 109 – 166.
11. Altvater E. Grenzen der Globalisierung / E. Altvater, V. Mahnkopf.– Muenster, 2002.

Радукан Д. И., студентка
строительного факультета,
Науч. рук. – **Кудрявцев А. Ю.**, канд.полит. наук, доц.
*Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А. Н. Бекетова*

ГИС-ТЕХНОЛОГИИ В ИЗУЧЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

Значительная часть информации, используемой в современных прикладных исследованиях, имеет пространственно-распределенный